

УДК 061.22(477)ПРОСВІТА:929 І.КРИП'ЯКЕВИЧ

*Роман КРИП'ЯКЕВИЧ***УЧАСТЬ ІВАНА КРИП'ЯКЕВИЧА В
ДІЯЛЬНОСТІ “ПРОСВІТИ”**

У творчій біографії історика Івана Крип'якевича фундаментальні наукові дослідження і науково-популяризаторська діяльність тісно пов'язані. Обидві ці ділянки наукової роботи історик вважав однаково важливими. Якщо у формуванні Крип'якевича як дослідника історії України основну роль відіграв Михайло Грушевський і НТШ, то популяризатором історії України він став завдяки “Просвіті”. Історичне значення цього товариства полягає не тільки в утвердженні національної свідомості українського народу; “Просвіта” була великою школою ідейного формування.

Для початку нашого століття характерно, що майбутні учені починали формуватися з дуже раннього віку. Іван Крип'якевич, зокрема, писав: “У зв'язки з “Просвітою” увійшов я вперше в 1907 році (тоді йому, третьокурсникові Львівського університету, йшов двадцять перший рік, а в науковому доробку вже мав більше двадцяти друкованих праць – Р. К.). Головував у “Просвіті” Петро Огоновський (батько Володимира), спокійна, маломовна людина, а редактором видань був Ярослав Веселовський, жвавий та ініціативний. Я дав тоді до збірки “Із великих днів” статейку “Богдан Хмельницький у Галичині”. Це одна з перших науково-популярних праць Крип'якевича про Хмельниччину, згодом ця тема зайняла чільне місце не тільки в його популярних творах, й у наукових дослідженнях.

У 1908 р. Крип'якевич зорганізував серед студентів університету при “Академічній громаді” “Просвітній кружок”, що опікувався читальнями “Просвіти”. Щонеділі кільканадцять студентів виступало у Львові й поза містом з доповідями й порадами. В той же день увечері всі референти збиралися у кав'ярні “Монопольній” на Марійській площі і там звітували перед товариством про поїздки і проведену роботу. Кав'ярні в той час були дуже дешеві, крім доброї кави, не було там інших напоїв та страв, зате можна було переглянути практично всі свіжі газети, зустрітися з однодумцями, провести дискусії та наради.

Іван Крип'якевич згадував: “Просвітній кружок” поставив собі за завдання злучити в одну організацію ті одиниці з-поміж академічної молоді, що вели просвітну роботу між народом, і вести далі цю роботу з більшою силою та за певним планом і програмою. Після двох місяців існування кружок міг виказатися деякими успіхами, на першій місці стоять виклади (лекції) по читальнях. Поки що члени кружка вели роботу головно у Львові в чотирьох читальнях “Просвіт” і в робітничім товаристві “Сила”. Одночасно кружок вів наукові курси для молодих робітників, що відбувалися тричі в тиждень. Далі кружок почав підготувати каталог

книжок для народу; при кожній назві подано короткий зміст та інші дані. Складено квестіонар (анкету) для сільських читачів і бібліотекарів з питаннями, які книжки найбільше подобаються; квестіонар поміщено в українських часописах. Щоб зарадити недостатчі дешевої і загальнодоступної лектури для народу, кружок розпочав видавати “Дешеву бібліотеку”. Як перше число вийшли “Веселі вірші” Степана Руданського по ціні 8 сотиків в 5000 примірників. Кружок брав участь через делегатів у повнім засіданні господарсько-промислової комісії товариства “Просвіта” й у зборі львівської філії товариства. Членів у лютому було 22, у березні – 63. Сходини кружка відбувалися кожного тижня, разом 10 разів”.

Отже, організований Крип’якевичем “Просвітний кружок” відбивав у мініатюрі майже весь спектр діяльності “Просвіти”, тільки члени його, на відміну від сеньйорів товариства, мали по 22 роки, що аніскільки не заважало їм ставитися до своєї громадської роботи зовсім по-дорослому.

Свої погляди на завдання та перспективи бібліотечної діяльності І. Крип’якевич висловив у виступі на Першому просвітньо-економічному конгресі у Львові у 1908 р., де проаналізував стан видавничої і бібліотечної справи, зокрема, товариства “Просвіта”, підняв питання про комплектування бібліотек, необхідність створення покажчика популярної літератури та poradника для бібліотекарів, інформування про нові видання, організації самостійних та пересувних бібліотек.

“Старі” просвітяни вітали участь студентів у просвітній роботі, а Національно-демократична партія навіть запропонувала Іванові Крип’якевичу через Володимира Бачинського місце в народному комітеті (екзекутиві) як представникові студентства, але він не мав наміру брати участі в партійному житті. Зате з “Просвітою” Іван Крип’якевич співпрацював.

З 1909 р. І. Крип’якевич активно займався видавничою діяльністю, публікуючи ряд праць у серійному виданні “Письма з Просвіти”, яке редагував Ярослав Веселовський. Згодом почала виходити серія “Просвітні листки”. Крип’якевич публікує статті про білорусів, Івана Федорова, про десятиліття Народного університету ім. Міцкевича у Кракові, “З діяльності польських просвітніх товариств”, “Просвітня робота у чужих”, “Московське товариство народних університетів” та ін. Тематика матеріалів, що їх подавав він у видання “Просвіти”, змінюється: вивчає досвід сусідніх народів (поляків, росіян, а також німців і навіть норвежців) у просвітницькій роботі.

З’являються глибші рефлексії й узагальнення. У статті “Просвітній орган” (“Діло”, 1911) І. Крип’якевич стверджує, що просвітницьку роботу не можна вести “з вільної руки”, без фахової підготовки і програми (сьогодні сказали б стихійно і самопливом), і тому треба вітати реформи, які стала проводити редакція цього видання (додамо, не без участі Крип’якевича). Упродовж останніх трьох років “Письма з Просвіти” перетворилися на журнал тільки організації просвітньої роботи. Часопис, на думку автора, повинен містити статті просвітньо-організаційного змісту, огляди діяльності головного виділу, філій та читалень “Просвіти”, аналізувати роботу інших українських і закордонних інституцій подібного профілю, подавати теми викладів (лекцій) і готові відчити (доповіді), вести систематичний огляд популярної літератури, давати поради щодо поборювання неграмотності, консультувати бібліотекарів.

І. Крип'якевич сам розробляє “Інструкцію для ілюстраторів (інспекторів) читальні “Просвіти”, яку ухвалює організаційна комісія 31 грудня 1909 року. До “Інструкції”, опублікованої в “Письмах”, додано типовий “Звіт читальні Просвіти”, складений як “квестіонарій”, тобто, питальник. Вказані документи не тільки внесли порядок у систему інспекції та звітності, а й сформували чітку основу методики роботи сільських низових організацій товариства.

Голова “Просвіти” лікар Євген Озаркевич вирішив випустити репрезентаційний, багато ілюстрований “Календар Просвіти” на 1910 рік. Редактором календаря став Юліан Балицький. Іван Крип'якевич із запалом взявся до роботи над календарем, готуючи для нього щороку по декілька цікавих науково-популярних матеріалів.

І. Крип'якевич намагався розвинути у читача смак і потребу вартісної літератури, проводив опитування читачів “Календаря Просвіти” й узагальнив висліди анкети у статті “Якої лектури бажає народ?”

Статті “Чому занепадають наші видавництва?” (1912 р.), “Занепад української книжки” (1926 р.), здається, сьогодні значно актуальніші, тільки що причини цього занепаду сьогодні й тоді – різні, хоча однаково болючі.

І. Крип'якевич допомагав Юліанові Балицькому складати український календар “Русалка” на 1910 р., друкований латинкою, призначений для тих українців західних теренів, які розуміли тільки польське письмо.

“Балицький дуже цікавився Львовом, – писав у своїх спогадах Крип'якевич, – і ми майже щодня робили проходи по місті й передмісті, розшукуючи, де живуть українці, українські ремісники, де українські крамниці та ін., обдумували плани “здобуття Львова, в якому було тоді не більше, як 15 проц. українського населення, мало свідомого і організованого. У зв'язку з роботою “Просвітнього кружка” я взяв у спеціальну опіку Жовківське передмістя і намагався його підняти до вищого розвитку”. Під час тих проходів визріли два незвичайно цікаві проекти і обидва незабаром реалізувалися. По-перше, це був задум книжки Івана Крип'якевича “Історичні проходи по Львові”, яка вийшла друком у 1936 р., а друге – план створення української початкової (“народної”) школи у Жовківському передмісті. Труднощі було безліч: передусім – збір коштів, чим зайнявся сам “комітет”, звертаючись до населення і організовуючи з цією метою народні “фестини”, далі – переконування батьків майбутніх школярів про потребу української школи, підбір учителів, приміщення. Все перемогли молоді ентузіасти, а душею і натхненником усієї роботи був Юліан Балицький, “мій щирий приятель і друг, – зазначав Крип'якевич. – Мав гарні сині очі, завжди привітну усмішку на лиці, з природи був трохи флегматик, мене називав “гарячкою”. Говорив повільно і з трудом. В товаристві користувався прихильністю всіх та великим авторитетом. В 1915 році вивезла його російська влада на Сибір і там він покінчив життя самогубством. Збереглася у мене його світлина”.

Співпраця з “Календарем Просвіти” тривала і після смерті Ю. Балицького аж до 1930-х рр. і була далі націлена на популяризацію знань з історії України.

Значним є внесок Івана Крип'якевича у вивчення історії товариства “Просвіта”: “Про свято Просвіти”, “В день Просвіти”, “Просвіта в числах – філії і читальні”, “З загальних зборів Просвіти”, “Просвіта в цифрах”, “Про поглиблення освітньої праці” тощо.

Завдяки “Просвіті” й у співпраці з нею постійно розвивалась науково-популяраторська діяльність Крип’якевича. В “Історичній бібліотеці Просвіти” систематично з’являються його праці “Княжий город Галич”, “Безіменні герої”, “Іван Федорович”, “Гетьман Петро Дорошенко”, а далі, в інших книжкових виданнях “Просвіти”: “Українське життя в давні часи”, “Михайло Грушевський – життя й діяльність”, “Ярослав Мудрий”, “Князь Ярослав Осмомисл”.

Без “Просвіти” не було б талановитого популяризатора історії України Івана Крип’якевича, а без популяризації історичних знань діяльність “Посвіти” важко уявити. Активна заангажованість Крип’якевича у просвітянській діяльності ніскільки не заважала йому досягти вершин у фундаментальній науці. Очевидно, він дотримувався якихось, тільки йому одному відомих, принципів рівноваги між цими двома видами наукової діяльності. Серед опублікованих досліджень і рукописів І. Крип’якевича не вдалося розшукати якоїсь узагальнюючої праці, де б він окреслював взаємозв’язки фундаментальної наукової і науково-популяраторської діяльності. Очевидно, І. Крип’якевич уважав, що краще практично зробити все можливе для обох цих напрямків, ніж теоретизувати.

У приватних розмовах у родинному колі Іван Крип’якевич порівнював історичну науку з вершиною льодової гори (“наукового” слова “айсберг” українці в той час не вживали) або з вершком єгипетської піраміди, що спирається на широкий фундамент елементарних знань, просвіти і освіти, якою повинен добре володіти весь народ. І останнє. Нещодавно в газетах помилково інтерпретували гасло Миколи Хвильового “Європа чи Просвіта?”. Тогочасним галицьким просвітянам було зрозуміло, що Хвильовий – їм не ворог; він же виступав проти зовсім іншої “Просвіти”, примітивізованої, національно і культурно викастрованої, червоної, з провінціальними “задріпанними світоглядами”, яка “масово профанувала ідею національної культури”. Коли трагічна смерть Хвильового сколихнула український і весь культурний світ, пам’ятаю, батько висловив у приватній розмові приблизно таку думку, що нашим гаслом є “Європа і Просвіта”, а нашим завданням – так організувати просвітянську роботу, щоб вона максимально сприяла інтенсивному творенню широкого освітнього фундаменту нашої європейської культури; сьогодні я додав би – викоріненню провінціалізму, примітиву, дилетантства.